

RAHANDUS- MINISTEERIUM

MINISTRY of FINANCE of the REPUBLIC of ESTONIA

Rahandusministri 17.05.2013.a

käskkiri nr 73

Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020

Tallinn
2013

SISUKORD

Sisukord.....	2
Sissejuhatus.....	3
1. Finantskirjaoskuse edendamise vajadusest.....	5
2. Programmi eesmärgid	7
2.1. Teadlikum rahaasjade planeerimine.....	8
2.2. Parem arusaadavus finantsteenustest.....	12
2.3. Finantsteenuste vastutustundlikum pakkumine.....	17
3. Seosed teiste poliitikavaldkondade, valdkonna arengukavade, strateegiate ja programmidega	20
4. Programmi rakendamine ja rahastamine	23

SISSEJUHATUS

Euroopa Liidu finantspoliitika eesmärk on kestlikku majanduskasvu toetava finantskeskkonna stabiilsuse tagamine. Finantskeskkonna stabiilsust mõjutava tegurina on finantsvaldkonna õigusliku regulatsiooni, tõhusa järelevalve ja kaasaegse infrastruktuuri kõrval olulise tähtsusega elanikkonna finantskirjaoskus¹.

Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programmi (edaspidi *programm*) raames mõistetakse finantskirjaoskusena rahaasjades arukate otsuste tegemiseks vajalikke teadmisi, oskusi ja hoiakuid ning nendele tuginevat käitumist.

Finantsotsuste kasvav osakaal inimeste igapäevaelus mõjutab üha ulatuslikumalt inimeste elukvaliteeti ja majanduslikku turvalisust nii lühemas kui ka pikemas ajaperspektiivis ning sellest tulenevalt muutub üha olulisemaks inimeste finantskirjaoskuse tase, sh teadlikkus finantsteenustest, nende kasutamisel avanevatest võimalustest ning nendega kaasnevatest riskidest, õigustest ja kohustustest.

Kuna hiljutise finantskriisi tekkimisel mängis olulist rolli inimeste madal teadlikkus finantsteenuste alal, on nii Euroopa Komisjon kui ka OECD² üha enam rõhutama finantshariduse³ osatähtsust ja riiklike finantskirjaoskuse edendamisele suunatud strategiate loomise vajadust. Finantsteenuste piiriülest iseloomu arvestades on oluline tagada Euroopa Liidus ühtsete finantskirjaoskuse meetmete rakendamine mistõttu alates 2008. aastast on OECD laiendanud finantsharidusprojekti tegevusi, luues rahvusvahelise finantshariduse võrgustiku (INFE⁴). INFE koondab praegu üle 200 institutsiooni 97 liikmesriigist (sh Eesti), mille raames, tuginedes parimatele liikmesriikide praktikatele jagatakse kogemusi ning luuakse efektiivseid meetodeid ja töövahendeid liikmesriikide elanike finantshariduse edendamiseks. INFE-sse koondunud liikmesriikide praktikate varal on loodud OECD üldised soovitusel⁵ finantskirjaoskuse riiklikul tasemel edendamiseks, et iga liikmesriik saaks välja töötada strategia arvestades siseriiklikku olukorda ja elanikkonna finantskirjaoskuse taseme tõstmise konkreetset vajadust.

¹Finantskirjaoskuse mõiste tõlge inglise keelest - Finantskirjaoskus on „teadmised ja arusaamine finantsteenustest, oskused, motivatsioon ja enesekindlus selliste teadmiste rakendamisel ja arusaamine nendest, et langetada mõistlikke otsuseid finantsvaldkonnas ning et seeläbi parandada enda ja ühiskonna majanduslikku heaolu ning olla kaasatud majanduselus“ (Atkinson and Messy, 2011).

² OECD – Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (Organisation for Economic Cooperation and Development). Peamised tegevusvaldkonnad on liikmesriikide majandusnäitajate kogumine ja analüüsi täiustamine, et tulemuslikumalt kujundada majanduspoliitilist tegevust.

³ OECD finantshariduse definitsiooni tõlge inglise keelest – Finantsharidus on “protsess, mille vältel finantsteenuste kasutajad ja investorid parandavad oma teadlikkust finantsteenustest, mõistetest ja riskidest ja võimalustest, kasutades selleks informatsiooni, juhendeid ja/või objektiivseid nõuandeid, arendavad oskusi ja kasvatavad enesekindlust, et kasvatada teadlikkust finantsriskidest ja võimalustest, mis aitavad langetada teadlikke otsuseid, leida vajadusel abi ja võtta ette teisi efektiivseid tegevusi, et suurendada oma majanduslikku heaolu”.

⁴ INFE – Rahvusvaheline finantshariduse võrgustik (International Network of Financial Education).

⁵ <http://www.oecd.org/dataoecd/23/34/50641407.pdf> ja http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/current-status-of-national-strategies-for-financial-education_5k9bewct7xmn-en

Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise 2013.—2020. aasta programmi kaudu tõstetakse esile finantshariduse edendamise olulisust, andes ühtse raamistiku kogu finantskirjaoskuse valdkonna edendamise tegevustele Eestis. Programmiga antakse paljude avalikku- ja erasektorit esindavate organisatsioonide tegevustele ühtsed eesmärgid ja määratakse nii olemasolevatele kui ka tulevastele initsiatiividele olulisemad tegevussuunad.

Programmi on ette valmistanud Rahandusministeerium koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi, Finantsinspektsiooni, Tarbijakaitseameti ning mitmete teiste Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamisega seotud organisatsioonide esindajatega nii avalikust kui ka erasektorist. Nimetatud organisatsioonide esindajate kaasamine toetab avaliku ja erasektori tegevuste paremat sidusust ning programmi eesmärkide efektiivsemat ja tulemuslikumat saavutamist.

Tuginevalt Eesti elanike finantskirjaoskuse tasemele ning uuringutest nähtuvatele probleemvaldkondadele on programmil kolm peamist eesmärki:

- **Inimesed teadvustavad rahaasjade planeerimise vajalikkust ja nende hoiakud toetavad arukate finantsotsuste langetamist.**
- **Inimesed saavad aru finantsteenustest ja oskavad nende abil oma rahaasju igas eluetapis korraldada.**
- **Finantsteenuseid pakutakse vastutustundlikult.**

Programmi edukust hinnatakse finantskirjaoskuse taset mõõtvate uuringutulemuste (sh rahvusvahelised võrdlusuuringud) ja üldiste finantsteenuste kasutamist väljendavate statistiliste näitajate kaudu.

Dokumendis on toodud ülevaade programmi loomise vajadusest, mille tuvastamisel tugineti Eesti elanike finantskirjaoskuse taseme hetkeolukorrale ja probleemvaldkondadele. Välja on toodud programmi sidusus teiste poliitikavaldkondade, arengukavade ja strateegiatega. Programmi elluviimise peamised tegevussuunad on hariduslikud, finantsteenustealast teadlikkust edendavad ning finantskirjaoskuse edendamisse kaasatud avalikku- ja erasektorit esindavate organisatsioonide vahelist koostööd edendavad. Eesti elanike sihtrühmade määramisel on aluseks elukaarepõhine lähenemine: eelkoolialised, koolialised, tööealised ja pensioniealised. Rahaasjades arukate otsuste langetamiseks vajalike teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise edendamisele suunatud tegevussuundade määramisel on lähtutud sellest, kas ja millises ulatuses iga konkreetne sihtrühm vastavas eluetapis finantsteenustega kokku puutub.

1. FINANTSKIRJAOSKUSE EDENDAMISE VAJADUSEST

Finantskirjaoskuse edendamine on vajalik eelkõige järgnevatel põhjustel: rahvastiku vananedes on järjest olulisem tõsta inimeste oma panust vanaduspõlve kindlustamisel; järjest keerulisemaks muutuvad finantsteenused piiravad inimeste säästmist ja investeerimist; finantskohustuste koormuse suurenemisega kasvab inimeste makseraskustesse sattumise oht; finantskirjaoskuse taseme tõstmine võimaldab inimestel oma rahaasju iseseisvalt ja edukalt planeerida.

Üheks programmi loomise ajendiks oli Rahandusministeeriumi tellimusel OECD võrdlusuuringu⁶ raames 2010. aastal läbi viidud finantskirjaoskuse uuring, mis tõstis tugevalt esile Eesti elanikkonna finantskirjaoskuse edendamise vajaduse. Uuringu tulemusi tutvustati 16. veebruaril 2011. aastal korraldatud ümarlaval „Finantskirjaoskuse minevik, olevik ja tulevik“ (edaspidi *Ümarlaud*), kus lisaks uuringutulemustele esitasid Eestis finantskirjaoskuse edendamisega seotud organisatsioonide esindajad ülevaate oma senistest finantskirjaoskuse edendamise projektidest ja nendega seotud tulevikuplaanidest.⁷ Saadud ülevaate kohaselt tegeleb Eestis aktiivselt finantskirjaoskuse edendamisega üle kümne erineva asutuse, näiteks Finantsinspeksioon, Tarbijakaitseamet, Eesti Pank, Sampo Pank, Swedbank, LHV, Tallinna Börs, Tallinna Ülikool, Tiigrihüppe SA, Eesti Väärtpaberite Keskregister jt. Olulisemate finantstadmisi edendavate veebikeskkondadena võib välja tuua www.minuraha.ee (Finantsinspeksioon) ja www.pensionikeskus.ee (Eesti Väärtpaberikeskus). Lisaks korraldatakse erinevatele sihtgruppidele suunatud üritusi, näiteks investeerimismess „Rahakompass“, õpilaskonkursid „Mina ja raha“, „Mina ja pension“ jne. Koostatud on ka erinevaid trükiseid, näiteks õpetajatele tugimaterjalina kasutamiseks loodud raamat „Finantsaabits. Rahaasjade korraldamise käsiraamat“.

Vaatamata asjaosaliste märkimisväärsele entusiasmile toimub finantskirjaoskuse edendamine Eestis selliselt, kus igaüks tegutseb selles valdkonnas suhteliselt omaette, hoomamata teiste tegevusulatust ja tervikpilti. Tulemuseks on olukord, kus osa valdkondi ja sihtgruppe on finantsalaste teadmiste edendamise tegevustega kaetud dubleeritult, osa on aga jäänud tähelepanuta. Seetõttu on asjaosalised tunnetanud vajadust ühtse riiklikult koordineeritud tegevuse järele. 16. veebruaril 2011. aastal toimunud ümarlaval tõdeti, et Eestis on selge vajadus koordineeritud ja süsteemse finantskirjaoskuse edendamise järele.

Programmi täpsemate aluspõhimõtete väljatöötamiseks kutsus Rahandusministeerium 2011. a kevadel kokku programmi loomise algatusrühma, mille liikmete ülesanne oli sõnastada programmi väljatöötamise üldised aluspõhimõtted ja eesmärgid ning leppida kokku programmi väljatöötamise rakendusplaanis.

⁶ <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/5k9csfs90fr4.pdf?expires=1334921042&id=id&accname=guest&checksum=66C76BD61AC23E17F1350A2D61040028>

⁷ <http://www.fin.ee/finantskirjaoskus?id=107080>

Rahandusministri käskkirjaga moodustati 2011. aasta novembris programmi loomise eest vastutav komisjon, kuhu kuulusid esindajad nii era- kui ka avalikust sektorist. Programmi loomisega seotud tegevused toimusid kolmel tasandil: komisjon, ekspertgrupid ja ümarlaud. Komisjoni tasandil lepiti kokku finantskirjaoskusega seotud põhimõistetes ja edendamist vajavates üldistes probleemvaldkondades, milleks olid rahaasjade planeerimise alaste teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise edendamine, finantsteenustealase teadlikkuse taseme tõstmine ning finantskirjaoskuse edendamise tegevate osapoolte koostöövõrgustiku loomine.

Probleemvaldkondade põhiselt alustasid 2011. aastal tööd kaks ekspertgruppi: rahaasjade planeerimise ekspertgrupp ja finantsteenustealase teadlikkuse ekspertgrupp.

Rahaasjade planeerimise ekspertgrupi⁸ tegevuse eesmärk oli välja töötada see sisuline osa programmist, mis käsitleb elanike hoiakuid ja elementaarseid isiklike rahaasjade juhtimiseks ning planeerimiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Rahaasjade planeerimise ekspertgrupp tuvastas peamiste probleemidena, et:

- 1) igapäevaste rahaasjade planeerimine ja kontroll on Eesti elanike seas vähelevinud;
- 2) Eesti elanikud ei sea endale rahaasjades pikaajalisi eesmärke.

Finantsteenustealase teadlikkuse ekspertgrupi⁹ eesmärk oli välja töötada see osa programmist, mis seondub finantsteenuste kasutamise alase teadlikkuse tõstmisega. Finantsteenustealase teadlikkuse ekspertgrupp tuvastas peamiste probleemidena, et:

- 1) inimestel pole piisavalt teadmisi finantsteenustest, nendega seotud võimalustest ega riskidest;
- 2) finantsteenuseid pole alati kerge mõista;
- 3) finantsteenuseid ei pakuta alati kliendi vajadusi ja võimalusi silmas pidades.

Ekspertgruppide tuvastatud probleemidele tuginedes sõnastati programmi eesmärgid.

Ekspertgruppide tööd ning programmi eesmärke tutvustati laiemale avalikkusele 18. jaanuaril 2012. aastal peetud II finantskirjaoskuse teemalisel ümarlaul „Kuidas parandada Eesti elanikkonna finantskirjaoskust?“,¹⁰ kus osales ligi 20 asutuse esindajana kokku 60 inimest ja mille raames koguti infot programmi eesmärkide saavutamise rakendusmeetmete kohta. Ümarlault saadud sisendanalüüsi, struktureeriti ning võeti aluseks programmi elluviimise peamiste tegevussuundade määramisel.

⁸ Ekspertgrupi liikmete esindatud organisatsioonid – Pangaliit, Eesti Pank, Rahandusministeerium, Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, Tarbijakaitseamet, Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Selts, Haridusministeerium, Tartu Ülikool, NASDAQ OMX Tallinna Börs, Eesti Võlanõustajate Liit, Junior Achievement, Eesti Majandusõpetajate Selts.

⁹ Ekspertgrupi liikmete esindatud organisatsioonid - Pangaliit, Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, Tarbijakaitseamet, Eesti Kindlustusseltside Liit, Haridus- ja Teadusministeerium, Fondihaldurite Liit, Rahandusministeerium, Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Selts, Finantsinspeksioon, NASDAQ OMX Tallinna Börs, Tartu Kunstigümnaasium

¹⁰ <http://www.fin.ee/finantskirjaoskus?id=108853>

2. PROGRAMMI EESMÄRGID

2010. aastal viis OECD läbi rahvusvahelise finantskirjaoskuse võrdlusuuringu, millele tuginedes tellis Rahandusministeerium finantskirjaoskuse uuringu¹¹ ka Eesti elanike kohta. Võrdlemisel teiste OECD võrdlusuuringus osalenud liikmesriikidega¹² olid Eesti elanikud oma teadmistelt rahaasjadest teisel kohal, kuid käitumiselt kõige viimased ehk teisisõnu on Eesti elanikel küll olemas baasteadmised finantsteenustest, kuid probleemiks on teadmistele mittevastav käitumine ja hoiakud rahaasjades. OECD 2012. aastal avaldatud võrdlusuuringu tulemustele tuginevalt peab Eestis senisest enam hakkama tähelepanu pöörama isiklike rahaasjade korraldamisel valitsevate hoiakute kujundamisele ja sellele, et inimesed rakendaksid oma teadmisi ja oskusi rahaasjades otsuste langetamisel.

Selleks et inimeste käitumine hakkaks väljendama olemasolevaid teadmisi ja oskusi, on vajalik teadmiste parem sidumine reaalse elu ja praktikaga. Mõistmaks, millised on finantskirjaoskuse edendamise vajadused ja probleemkohad, on alljärgnevalt toodud ülevaade uuringutele tuginevatest Eesti elanike finantskirjaoskuse taset kirjeldavatest faktidest. Faktidest lähtuvalt on sõnastatud kolm finantskirjaoskuse edendamisele suunatud eesmärki.

Programmi elluviimiseks kavandatud tegevussuundade määramise aluseks on Eesti elanike teadmiste ja oskuste paranemine ning seeläbi inimeste hoiakute ja käitumise muutumine suunas, mis toetab teadlike otsuste tegemist isiklikes rahaasjades.

Eesti elanike finantskirjaoskuse taseme hindamine toimub erinevate uuringute kaudu. OECD finantskirjaoskuse võrdlusuuring (viimati läbiviidud Eestis 2010. aastal) ja Finantsinspektsiooni poolt regulaarselt läbi viidav finantsteenuste tarbijauuring (viidi läbi 2006., 2009. ja 2012. aastal¹³) on põhilised Eesti elanike finantskirjaoskuse taset hindavad uuringud. Need uuringud kajastavad elanikkonna finantsteadmiste hetkeseisu, aitavad hinnata programmi tegevuskava koostamisel rakendatavate tegevuste prioriteetust ning kontrollida milline on olnud areng inimeste finantskirjaoskuse tasemes. Eesti elanike finantskirjaoskuse taset hindavaid uuringuid viiakse läbi iga 3 aasta järel.

Täiendavalt hinnatakse programmi eesmärkide täitmise edukust igal aastal kogutavate statistiliste näitajate kaudu, mis ei eelda eraldiseisva uuringu läbiviimist.

¹¹ Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010. Finantsalane kirjaoskus Eesti elanike seas.

¹² Armeenia, Tšehhi, Eesti, Saksamaa, Ungari, Iirimaa, Malaisia, Norra, Peruu, Poola, Lõuna-Aafrika, Suur-Britannia, Albaania, Neitsisaared (Briti).

¹³ <http://www.fin.ee/uuringud>, Finantskirjaoskuse ja –teenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas (Saar Poll, Tarkade otsuste fond, Rahandusministeerium, Finantsinspektsioon, Haridus- ja Teadusministeerium, 2012).

2.1. TEADLIKUM RAHAASJADE PLANEERIMINE

Probleem: Rahaasjade planeerimine ja kontroll on vähe levinud

Igapäevane rahaasjade planeerimine ja kontroll võimaldab olemasolevate rahaliste vahenditega välja tulla ning käituda selliselt, et mitte võlgadesse sattuda.

Uuringutele tuginedes peab 47% Eesti inimestest arvestust kulude ja tulude üle pidevalt ja 24% vahetevahel, ent ligemale kolmandik ei planeeri oma rahaasju üldse ette (*Swedbanki Eraisikute rahaasjade teabekeskus ja Konjunktuuriinstituut 2010*).

Uuringutele tuginedes võib väita, et Eestis elavad inimesed ei näe probleemi selles, kui kulutatakse teenitust enam. 47% elanikest väidab, et kaalub hoolikalt ostusid, mõeldes enne ostu, kas saab seda endale lubada. Keskmisest enam kaaluvad ostuotsuseid 55-74 aasta vanuses inimesed, keskmisest vähem noored vanuses 18-34 ja jõukamad inimesed (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

2012.a. läbiviidud finantskirjaoskuse uuringu kohaselt on rohkem kui kolmandikul elanikest (37%) viimase 12 kuu jooksul juhtunud, et sissetulek ei kata täielikult kulutusi. Taolistes olukordades üldjuhul kas vähendatakse kulutusi (49% nimetas seda ühena toimimisviisidest), otsitakse võimalusi sissetuleku suurendamiseks (35% vastajaist on laenanud perelt või sõpradelt, 20% otsinud lisatööd- ja teenistust, 20% teinud ületunde, 16% võtnud raha säästudest või hoiuselt, 13% müünud maha millegi endale kuuluva, 11% kasutanud krediitkaarti) või makstakse arved tähtajast hiljem (28%) (*Rahandusministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium ja Finantsinspeksioon, SaarPoll 2012¹⁴*).

Inimeste hoiakute ja käitumise võrdlemisel rahaasjade planeerimisel näeme vastuolu, kus mõtlemine homsele ja riskide vältimine on küll eelistatud hoiakud, kuid samas peetakse raha siiski igapäevase kulutamise vahendiks (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

Probleem: Inimesed ei sea endale rahaasjades pikaajalisi eesmärke

Ehkki majanduslikult keerukad aastad on muutnud inimeste tarbimis- ja säästukäitumist mõnevõrra ettevaatlikumaks ning teadlikumaks, puuduvad 2011. aasta suve seisuga siiski säästud igal viiendal eestimaalasel, millest oleks abi tavapärasest suuremate väljaminekute või sissetulekute languse korral (*Swedbanki Eraisikute Rahaasjade Teabekeskus ja Turu-Uuringud 2011*).

Uuringutele tuginedes võib väita, et 37% inimestest teeb kulutustealaseid plaane üheks kuuks ette, 14% kuueks kuuks ja vaid 6% aastaks või enamaks (*Swedbanki Eraisikute rahaasjade teabekeskus ja Konjunktuuriinstituut 2010*).

Eesti elanike rahaline kindlustatus on küllaltki madal. Kuna puuduvad säästud, siis iga kolmas inimene (30%) tuleks peamise sissetulekuallika kaotuse korral elamiskulude katmisega toime vähem kui ühe kuu. Rahaliselt kindlustatumaid inimesi, kes saaksid taolises situatsioonis ilma laenu võtmata hakkama

¹⁴ Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel“, Saar Poll, Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, 2012, www.fin.ee/finantskirjaoskus

vähemalt kolm kuud, on samuti 30 protsenti. Ootused aga on palju kõrgemad: ligikaudu 3/4 elanikest leiab, et inimesel peaks võimaluse korral olema sääste vähemalt kolme kuupalga ulatuses või isegi kauemaks (*Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll, 2012*).

Pikaajalisi plaane tehakse harvemini. Oma pikaajaliste majanduslike võimaluste realistlik hindamine ning teadlik tegelemine karjääri ja enesearenguga aitavad tagada inimeste isikliku majandusliku turvalisuse ning toimetuleku ka keerulisemates majanduslikes olukordades. Pikaajalise säästmise puhul on oluliseks teemaks, kuidas valmistutakse tulevase pensionipõlve kindlustamiseks. Eesti inimeste ootused tulevasele pensionile on kõrged – 43% inimestest arvab, et nende tulevane pension võiks olla 80% või enam pensionieelsest palgast, 22% lepiks 60-70%-ga ja vaid 17% oleksid rahul pensioniga, mis moodustaks poole teenitud sissetulekust. Samas on pensioniks säästmine inimeste arvates teiste eesmärkide seas oluliselt 6. kohal – 16% vastanutest leiab, et pensioniks raha kogumine on oluline. Reaalsuses on pensioniks säästmine teiste raha kõrvale paneku eesmärkide seas veelgi tagapool – kui hoiakutes peab 16% inimestest pensioniks kogumist tähtsaks, siis tegelikult teeb seda 10% (*Swedbanki Eraisikute Rahaasjade Teabekeskus ja Turu-Uuringute AS 2011*).

Elanike teadlikkus vanaduspõlve kindlustamise võimalustest, pikaajalise säästmise ja investeerimisega kaasnevatest riskidest ja strateegiatest on madal ning inimestel puuduvad jätkusuutlikud plaanid pensionipõlve kindlustamiseks. Paljud inimesed teavad, kuidas oleks õige, kuid tegelikkuses nii ei käitu. Uuringutulemustest selgub, et vanaduspõlves soovitakse pigem toetuda riigile, finantsteenuse pakkujatele või lastele, kui et oma tegevuse tulemusena loodule. Vanaduspõlve rahastamisel loodab 67% inimestest riiklikule pensionile, 47% kohustuslikule kogumispensionile, 31% laste toele, 28% töötamisele pensionieas, 23% abikaasa toele ja 14% vabatahtlikule kogumispensionile (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

Vanemate hoiakud ei toeta järeltulijaid õigete rahaga seotud ja samal ajal pikaajalist mõju omavate valikute tegemisel, sest probleemid ja majanduskeskkond on erinevad. Noorte hoiakuid mõjutab pikaajalise säästmise ja pensioniks kogumise teemades negatiivselt vanemate generatsioonide poolt edastatav raha väärtuse languse kartus (rahareformid, hüperinflatsioon). Rahaasjade kohta on saanud teadmisi ja nõuandeid 95% 16-19-aastastest noortest. Enamik noori omab seega mingil tasemel teadmisi rahaasjade kohta, küsimus on teadmiste kvaliteedis ning selles, kuidas vajaminevat teavet õigel momendil üles leida või rakendada (*Swedbanki Eraisikute Rahaasjade Teabekeskus ja Konjunktuuriinstituut 2010*).

Kokkuvõttena on murettekitav, et suur osa inimestest ei planeeri oma igapäevaseid rahaasju või teevad seda üksnes lühiajaliselt. Samuti on inimestel madal teadlikkus pikaajalise rahaasjade planeerimise võimalustest. Selleks, et inimesed teadvustaksid rahaasjade planeerimise vajalikkust ja et neil kujuneksid hoiakud, mis on aluseks arukate finantsotsuste langetamisele, keskendutakse programmi elluviimisel tegevussuundadele, mille tulemusena:

- Eesti inimestel on head teadmised ja oskused oma igapäevaste rahaasjade planeerimiseks ja kontrollimiseks ning nad juhivad neist oma käitumises;

- Eesti inimesed hindavad realistlikult oma pikaajalisi majanduslikke võimalusi ning teevad finantsotsuseid lähtuvalt sellest.

I EESMÄRK

INIMESED TEADVUSTAVAD RAHAASJADE PLANEERIMISE VAJALIKKUST JA NENDE HOIAKUD TOETAVAD ARUKATE FINANTSOTSUSTE LANGETAMIST

I eesmärgini jõudmise peamised tegevussuunad	Vastutaja	Võimalik rahastamise allikas	Sihtrühm
Formaalharidus – Õppekavade sidumine praktikaga:			
Koolieelsete lasteasutuste riiklikule õppekavale ning põhikooli ja gümnaasiumi riiklikele õppekavadele tuginevad näidistunnikavad seotakse praktiliste õppematerjalidega.	HTM ¹⁵	HTM eelarve või Euroopa Liidu vahendid	Eelkooliealised, kooliealised
Koolituste raames saavad osalejad läbida ka kursuseid, mis käsitlevad finantskirjaoskuse edendamist puudutavaid teemasid. Näiteks: õpetajakoolitused viiakse kooskõlla ühiskonna vajadustega finantsteenuseid puudutavates teemades.	HTM	HTM eelarve või Euroopa Liidu vahendid	Tööealised
Formaalharidus – Õppematerjalide ja näidistunnikavade kättesaadavuse parandamine:			
Näidistunnikavad, meetoodilised juhendid ning praktilised õppematerjalid tehakse õpetajatele lihtsasti kättesaadavaks. Näiteks: tagatakse uute õppekavade rakendamisega seotud õppematerjalide kättesaadavus tuntumates infoportaalides.	HTM	HTM eelarve või Euroopa Liidu vahendid	Tööealised

¹⁵ Haridus- ja Teadusministeerium

I eesmärgi täitmise indikaatorid	Algtase 2010-2012	Sihttasand 2020	Andmete allikas
Inimeste osakaal, kes peavad pidevalt arvestust oma kulude ja tulude üle ning planeerivad rahaasju ette.	47% ¹⁶	57%	Finantskirjaoskuse uuring
Inimeste osakaal, kes teevad rahaasjades pikaajalisi, st üle 2 aasta kestvaid plaane ja investeerivad ¹⁷	24% ¹⁸	34%	Finantskirjaoskuse uuring
III sambasse sissemaksid teinud inimeste keskmise sissemaksu ja keskmise palga suhe	4,4% ¹⁹	4,5%	Rahandusministeerium (statistika)
III sambaga hõlmatud inimeste arv	120 000 ²⁰	135 000	Rahandusministeerium (statistika)
Eraisikute kehtivate hoiuslepingute arv ja keskmine hoiuse suurus: tähtajaline- ja säästuhoius	456 000 lepingut 4 999 eurot ²¹	Kasvab	Finantsinspeksioon (statistika)
Tähtajaks tasumata laenude jäägi (kodumajapidamised) suhe väljaantud laenudesse (kodumajapidamised)	Suhe 9,16% ²²	Väheneb	Eesti Pank (statistika)
Koolialiste finantskirjaoskuse tase ²³	Algtase täpsustub 2013.a		PISA test

¹⁶ Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas. 2010. http://minuraha.ee/public/Finantskirjaoskuse_uuring.pdf

¹⁷ Pikaajalisi plaane tegevaks ja investeerivaks inimeseks loetakse inimene, kel on hetkel olemas kas elukindlustus, lastekindlustus, investeerimisriskiga hoius, investeerimisriskiga elukindlustus, aktsiad, võlakirjad, investeerimisfondi osakud, tuletisinstrumendid, vabatahtliku pensionifondi osakud (III sammu) või kogumispensioni kindlustusleping (III sammu).

¹⁸ Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel⁶, Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll 2012, www.fin.ee/finantskirjaoskus

¹⁹ Rahandusministeeriumi valitsemisala arengukava.

²⁰ <http://www.fin.ee/index.php?id=14763>

²¹ Finantsturu koondülevaated, http://www.fi.ee/public/turg_seisuga_2011_12_eeesti.pdf, (ei sisalda nõudmiseni ja üleööhoiuseid)

²² <http://statistika.eestipank.ee/?lng=et#listMenu/989/treeMenu/FINANTSSEKTOR/147/650> - Tähtajaks tasumata laenude jääk (miljon eurot) (kodumajapidamised);

<http://statistika.eestipank.ee/?lng=et#listMenu/1172/treeMenu/FINANTSSEKTOR/147/650> - Kodumajapidamistele antud laenude jääk (miljon eurot)

²³ Täiendavalt mõõdetakse koolialiste finantskirjaoskuse taset PISA testi tulemustega, milles sisalduv finantskirjaoskuse taset mõõtvat küsimustiku osa tulemused avaldatakse esmakordselt 2013. aastal.

2.2. PAREM ARUSAADAVUS FINANTSTEENUSTEST

Probleem: Inimestel pole piisavalt teadmisi finantsteenustest, nendega seotud võimalustest ega riskidest.

Finantsteenuste alased teadmised ei ole piisavad

Uuringutele tuginedes võib järeldada, et oma finantsalaseid teadmisi hindab täiesti piisavaks vaid 11% ning pigem piisavaks 39% eestimaalastest. Ülejäänud peavad neid teadmisi kas pigem või täiesti ebapiisavaks või ei oska öelda (8%). Keskmisest paremaks hindavad oma finantsalast kirjaoskust kõrgharidusega ja kõrgema sissetulekuga elanikud (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

Teadmiste hindamisel ollakse enesekindlad: näiteks naised ei hinda oma finantsalaste teadmiste taset oluliselt madalamalt kui mehed, kuigi orienteeruvad finantsalastes küsimustes halvemini. Napib ka teadmisi ja oskusi enda ja oma pere majanduslike riskide hindamiseks, näiteks kindlustusteenuseid (auto-, vara-, elukindlustus) kasutab vaid 47% elanikest (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

Finantsalaste teadmiste peamiseks allikaks peetakse eelkõige vanemaid, nende rolli teadmiste jagamisel peab olulisimaks 85% küsitletuist. Et vanemate vastavad teadmised ning praktilised kogemused finantsteenuste kasutamisel on aga sageli ebapiisavad, soodustab see ebahütlase tasemega teadmiste edasiandmist ja väärarusaamade levikut (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

Vanematelt saadud teadmistest järgmisena peetakse oluliseks koolis omandatud finantsalaseid teadmisi – gümnaasiumi rolli peab oluliseks 69%, kõrgkooli 58% ja põhikooli 57%. Suhteliselt väikese toetuse saavad algkool (29%) ja koolivälised kursused (36%) (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*). Praeguses koolisüsteemis puudub järjepidev finantsteemade käsitlus õppeainetes läbi kõigi haridustasemetega. Näiteks ei tea 78% matemaatikaõpetajatest, kas nende koolis kasutatakse rahaasju käsitlevaid õppematerjale ning vaid 24% hindab olemasolevate õppematerjalide taset piisavaks. 71% õpetajatest käsitleb ka praegu tundides finantsteemasid, kuid 96% küsitletuist tunneks end palju kindlamalt, kui neil oleksid vastavad õppematerjalid. Õppekava süvendab teoreetilisi teadmisi, kuid seoste loomine praktiliste näidetega igapäevaelus on nõrk. Samuti vajab süsteemset arendamist õpetajaharidus, et nende teadmised finantskirjaoskusest oleksid piisavad teema käsitlemiseks koolitundides (*Sampo Pank, YouGov 2011*).

Inimesed ei mõista finantsteenuste olemust

Finantsteenuste kasutamise praktika Eestis on olnud küllaltki lühiajaline ja peamiselt piirduakse elementaarsete põhiteenuste kasutamisega. Inimesed ei näe finantsteenustes kasutegurit oma rahaasjade paremal korraldamisel. Neil puudub ülevaade teenustest, mis aitaksid rahaasjades soovitud eesmärged saavutada, ning õigustest ja kohustustest, mida teenuse kasutamine endaga kaasa toob. Kõige rohkem kasutatakse arveldusarvet (90%). Teiste finantsteenuste kasutamine on oluliselt madalam: 47% kasutab kindlustust, 42% on omandanud pensionifondi osakuid ja 39% on kasutanud krediitkaarti. Kõigi nende teenuste kasutamine on vähem levinud vanimas rühmas, esimesel haridustasemel (alg- ja põhiharidusega) ja madalaimas sissetulekurühmas. Ülejäänud finantsteenuste kasutatavus on juba märksa väiksem. Viimase paari aasta jooksul ehk majanduskriisi perioodil

hangitud uutest teenustest on samuti esikohal arveldusarve, seda 24%-ga. Eraldi tasub märkida, et arveldusarve avamine on sel ajal olnud keskmisest kõrgem mitte-eestlaste seas (36%), mida võib seletada kas pangavahetuste või sissetulekute „legaliseerimise“ trendiga kasvanud tööpuuduse tingimustes. Muudest teenustest on viimase 2 aasta jooksul enam alustatud kindlustusega (16%), krediitkaardiga (14%) ja pensionifondiga (12%) (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

Finantsteenuste sisust aru saamine valmistab inimestele üldjoontes raskusi, kuna nende matemaatilised põhioskused ja funktsionaalne lugemisoskus on ebapiisavad. Põhimõttelistes küsimustes on rusikareeglid enamasti teada ja lihtne aritmeetika ei tekita küsimusi, kuid probleemid tekivad seal, kus on vaja jälgida numbreid ja aru saada konkreetsetest arvutustest (nt intressiarvutused, raha ostujõu muutumise hinnangud). Finantsteenustest kõige enam tuntakse arveldusarvet (97%). Seevastu kõige vähem tuntakse investeerimisfondide osakuid (55%) ja võlakirju (53%). Viimast kaht tunnevad keskmisest vähem vanim rühm, mitte-eestlased, esimene haridustase ja madalaim sissetulekurühm. (*Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010*).

Inimesed ei ole teadlikud finantsteenuste kasutamiseiga kaasnevatest õigustest ja kohustustest

Viimase 2-3 aasta jooksul on finantsteenustega seotud probleeme kogunud vaid üks vastaja kümnest. Enamik probleeme teenusepakkuja ja tarbija vahel on tekkinud peamiselt majanduskeskkonna muutuse ja sellega kaasnenud pere-eelarve vähenemise tõttu, nt töötus ja palga vähendamine (24% küsitletutest). Töökaotuse tõttu on inimestel tekkinud raskusi nii lühi- kui ka pikaajaliste laenude tagasimaksmisega (*Konjunktuuriinstituut 2010*). Vaidlusi lepingu tingimuste üle on olnud 8%-l küsitletuist, mida on suhteliselt vähe, arvestades, et 2006. aastal oli vastav näitaja 14%. Kuigi finantsteenustega seotud pretensioonid ei ole laialt levinud, teab vaid vähene hulk inimestest, millal ja kuhu nende ilmnemisel nõu küsimiseks või oma õiguste kaitseks pöörduda. Vaid 4% elanikkonnast on väga kindel ja 13% üsna kindel, et teab, kuidas finantsteenuse pakkujate vastu pretensioone esitada. 65% pole selles eriti või üldse kindel ning 17% ei oska vastata. Seega võib järeldada, et oma võimalusi finantsteenuse pakkujatega vaielda hinnatakse nõrgaks (*Finantsinspeksioon 2009*).

Oma vajadustele ja võimalustele sobivaimate finantsteenuste leidmiseks ei võrrelda erinevate pakkujate sama liiki teenuseid

Üle poole elanikest eelistab finantsteenuste vahel valikut langetades võrrelda erinevate teenusepakkujate poolt pakutavat: 44% vastanuist uurib enda sõnul enne teenuse valimist alati infot ja küsib pakkumisi erinevatelt teenusepakkujalt ning 15% võtab erinevaid pakkumisi valitud teenuste puhul. Ise teadlikult valikut langetavate inimeste kõrval leidub võrdsel hulgal (14-15%) nii neid, kes lähevad tavaliselt otse oma kodupanka ja ostavad seal pakutava teenuse, kui ka tuttavate ja pereliikmete soovistest lähtujaid. Üksikutel juhtudel langetatakse otsus ka mõnel muul viisil (nt

ostetakse teenus finantsasutuses töötava tuttava kaudu). (Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll, 2012²⁴).

Mitme finantsteenuste pakkuja erinevate võimaluste kaalumine on valdav eluasemelaenu ja kindlustusteenuse juures, mõningases ülekaalus ka pensionifondide, investeerimisfondi osakute ning kinnisvara tagatisega pangalaenu valiku juures. Erinevate võimaluste mittekaalumine on pigem tüüpiline tagatiseta pangalaenu ja tähtjalise hoiuse puhul, mis viitab ilmselt inimeste toetumisele oma kodupanga poolt pakutavale. Sellele viitab ka asjaolu, et mõlema puhul on suhteliselt olulisel kohal ühe ettevõtte siseste võimaluste vahel kaalumine (Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010).

Inimesed ei taju virtuaalse keskkonna eripärasid ega kasuta finantsteenuseid e-kanalites vastutustundlikult

Jätkuva trendina suundub finantsteenuste pakkumine järjest enam e-kanalitesse, mistõttu vahetu kontakt teenusepakkuja ja kliendi vahel ning nõustamise osakaal vähenevad. Finantsteenuste nn iseteenindus virtuaalsetes keskkondades lähtub eeldusest, et inimene teab ja tunneb kehtivat õiguslikku regulatsiooni ning tarbija ja teenusepakkuja vahel toimib efektiivne ning asjakohane infovahetus. Finantsteenuste pakkujal tuleb anda tunduvalt rohkem teavet tingimuste ja lepinguga kaasnevate õiguste ning kohustuste kohta, kui seda eeldavad muudes kanalites sõlmitud lepingud (Tartu Ülikool, Kadri Sübaku doktoritöö 2011).

Finantsteenuste tingimused ja nendes kasutatavad mõisted pole alati kergesti arusaadavad

Uuringutele tuginedes silmnähtavat infovaegust ühegi finantsteenuse kohta ei esine, kuid tavapärasest keerukamaks osutub finantsteenustega seotud mõistetest arusaamine. Erialane terminoloogia ei ole tavatarbijale kergesti mõistetav ja samanimelised teenused võivad erinevate teenusepakkujate puhul omada erinevaid tingimusi, mis tekitab segadust. Teenuste omavaheline sidumine (näitena pangalaenu sidumine kindlustusega, krediitkaardi sidumine reisikindlustusega, kodulaenu sidumine elukindlustusega jms) jätab varju lepinguga kaasnevad kohustused. Teenusepakkujad teevad liiga vähe koostööd, et tagada ühtsed ja kõigile arusaadavad mõisted ning nende kasutamine praktikas.

Enim vajavad tarbijad abi lepingu mõistetest arusaamisel, mis on keeruline iga teise tarbija jaoks (49%). Iga kolmas vajaks abi lepingu ennetähtaegse lõpetamise ja lepingutingimuste muutmisega seotud küsimustes (34%) ning lepinguga seonduvate tulude/kulude arvutamisel (33%). Võrdlevate pakumiste leidmisel sooviks abi iga neljas (27%) tarbija. Lepingu mõistetest arusaamine oli elanikele kõige keerulisem, suhteliselt enam vajaksid abi väikese sissetulekuga, keskharidusega ja üle 65-aastased tarbijad (Konjunktuuriinstituut 2010).

Kindlustusteenustes pakuvad enim huvi välistused, mida kahjukindlustus ei korva (50%), ja milliste riskide kohta kahjukindlustus kehtib. Säästmis- ja investeerimisteenustes vajatakse lisaselgitusi investeerimisega seotud riskide kohta (42%).

²⁴ Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel“, Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll, 2012, www.fin.ee/finantskirjaoskus

Ebakindlust finantsteenuste kasutamisel ja ebamõistlike otsuste langetamist soodustab kohati ka info üleküllus ja inimeste vähene suutlikkus infohulgas orienteeruda. Tarbijate hinnangul peaks teenuseid puudutav info olema eeskätt arusaadav, konkreetne ja ajakohane (*Finantsinspeksioon 2009*).

Finantsteenuste alase info hankimisel puuduvad sõltumatud kanalid ja tarbijaorganisatsioonid, mis jagaksid teenuste kohta erapooletut teavet. Finantsteenuste kohta hangitakse selgitavat ja abistavat informatsiooni valdavalt kolmest allikast: internet (45% nimetab seda ühe olulisema kanalina), finantsasutused (43%) ja sõbrad-sugulased (36% nimetab lihtsalt asjatundlikke lähedasi ja 21% finantsasutuses töötavaid lähedasi) (*Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll 2012*). Veebilehtedest on selgelt esikohal pankade veebilehed (nimetab 66% küsitletuist) (*Finantsinspeksioon, Faktum&Ariko 2009*). Nii traditsioonilisi meediakanaleid nagu ajalehed, ajakirjad, televisioon ja raadio kui ka finantsteemalisi trükiseid peab oluliseks infokanaliks umbes kuuendik küsitlusele vastajaist (16-17%). Muid kanaleid kasutatakse väga harva. Iga kaheksas 18-80-aastane inimene (13%) ei ole enda sõnul finantsteenuste kohta üldse infot otsinud. (*Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll 2012*²⁵).

Eesti elanike finantsteenustealase teadlikkuse taseme tõstmisel on oluline teoreetiliste teadmiste ja praktika sidumine. Et inimesed mõistaksid finantsteenuste sisu ja olemust ning oskaksid nende abil oma rahaasju igas eluetapis planeerida ja korraldada, keskendutakse programmi elluviimisel tegevussuundadele, mille tulemusena:

- inimesed mõistavad finantsteenuste olemust ja neil on piisavad teadmised finantsteenustega seotud võimalustest, õigustest, kohustustest ja riskidest, aga ka finantsteenustega seotud vaidluste lahendamise võimalustest;
- finantsteenustega seotud mõisted ja nende sisu muutuvad inimestele arusaadavamaks ja inimesed saavad langetada teadlikke finantsotsuseid;
- inimesed võrdlevad erinevate pakkujate sama liigi teenuseid oma vajadustele ja võimalustele sobivaimate finantsteenuste leidmiseks;
- inimesed tajuvad virtuaalse keskkonna eripära ja kasutavad finantsteenuseid e-kanalites vastutustundlikult;
- finantsteenuste pakkujad tagavad üheselt arusaadava ja läbipaistva info jagamise tarbijatele, mis võimaldaks realselt ka turul pakutavaid sarnaseid finantsteenuseid ja -tooteid omavahel võrrelda

²⁵ Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel“, Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll 2012, www.fin.ee/finantskirjaoskus

II EESMÄRK

INIMESED SAAVAD ARU FINANTSTEENUSTEST JA OSKAVAD NENDE ABIL OMA RAHAASJU IGAS ELUETAPIS KORRALDADA.

II eesmärgini jõudmise peamised tegevussuunad	Vastutaja	Võimalik rahastamise allikas	Sihtrühm
Mitteformaalne haridus - Elukestva finantsõppe programmi väljatöötamine:			
Keskse rahaasjus sõltumatut infot andva internetikeskkonna arendamine ja tutvustamine. Näiteks: www.minuraha.ee.	FI või muu arendatava veebilehe omanik ²⁶	FI eelarve ²⁶ või kaasatavate osapoolte eelarved	Kooliealised, Tööealised, Pensioniealised
Eesti elanike finantskirjaoskuse taset tõstvate koolituste läbiviimine koostöös finantsteenuste pakkujatega.	FI	FI eelarve, riigieelarve, Euroopa Liidu vahendid või sõltuvalt meetme sisust kaasatavate osapoolte eelarved	Kooliealised, Tööealised, Pensioniealised
Eesti elanike finantskirjaoskuse taset tõstvate teavituskampaaniate regulaarne läbiviimine.	FI	Riigieelarve, Euroopa Liidu vahendid või sõltuvalt meetme sisust kaasatavate osapoolte eelarved	Kooliealised, Tööealised, Pensioniealised
Olemasolevatele üksustele tuginedes luuakse ühtne finantsteemades nõuandvat funktsiooni omav võrgustik. Näiteks: kohalike omavalitsuste juures tegutsevad võlanõustajad.	SOM	SOM eelarve või sõltuvalt meetme sisust kaasatavate osapoolte eelarved	Tööealised, Pensioniealised

²⁶ Vastutaja ja rahastamine lepitakse kokku sõltuvalt sellest, milline veebileht otsustatakse keskseks infokanaliks välja arendada.

II eesmärgi täitmise indikaatorid	Algtase 2012-2014	Sihttasand 2020	Andmete allikas
Inimeste osakaal, kes uurib enne finantsteenuse valimist alati infot ja küsib pakkumisi erinevatelt teenusepakkujatelt.	44% ²⁷	55%	Finantskirjaoskuse uuring
Inimeste osakaal, kes finantsteenusega seotud vaidluse korral ei oska oma õiguste kaitseks kuhugi pöörduda.	36% ²⁸	26%	Finantskirjaoskuse uuring
Hinnatakse Eesti elanike finantsteenuste alast teadlikkust tõstvate infopäevade ja teavituskampaaniate korraldamise regulaarsust.	Algtase määratakse 2014. a	Tegevused on saavutanud kokkulepitud regulaarsuse.	Kokkulepitud teavituskampaaniate ja infopäevade läbiviijate statistika

2.3. FINANTSTEENUSTE VASTUTUSTUNDLIKUM PAKKUMINE

Probleem: Finantsteenuseid ei pakuta alati inimeste vajadusi ja võimalusi silmas pidades.

Uuringutele tuginedes ei pea inimesed finantssektorit nõuandvaks partneriks. Teenusepakkujatel on huvide konflikt (müüja ja nõuandja rollid), mistõttu ei pruugi nad alati esindada sõltumatut seisukohta ja pakkuda kliendi vajadustest lähtuvaid lahendusi. Ärieesmärkide täitmine võib kaaluda üles kliendi võimaluste ja vajaduste objektiivse hindamise, mistõttu võib klient saada teenuse osaliseks, mida ta praktikas ei vaja. Müügieelne informatsioon ja nõustamine ei sisalda teenuse kohta piisavalt arusaadavat ja erapooletut infot. Samuti võib mõnel juhul jääda selgusetuks finantsteenuse osutaja roll. Näiteks ainult 10% kindlustusteenuste tarbijatest teab, milles seisneb kindlustusseltsi ja kindlustusmaakleri erinevus (*Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll 2012*).

Enamiku teenuste puhul jälgib üle 70% inimestest nende vastavust oma vajadustele vähemalt kord aastas. Erandiks on pensionifondide osakud ja võlakirjad, mille puhul on kord aastas jälgijaid

²⁷ Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel“, Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll, 2012, www.fin.ee/finantskirjaoskus

²⁸ Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel“, Rahandusministeerium, Finantsinspeksioon, Haridus- ja Teadusministeerium, Tarkade otsuste fond, Saar Poll 2012, www.fin.ee/finantskirjaoskus

tunduvalt vähem, vastavalt 57% ja 41%. Viimase 12 kuu jooksul tehtud finantsotsuste kahetsejaid on vähe (8%), kuid tähelepanu väärib, et 61% küsitletuist ei osanud vastust anda. See võib viidata asjaolule, et inimesed ei anna hinnangut ega analüüsi piisavalt varasemalt tehtud finantsotsuseid. Väikelaenu pakkujate reklaamid ei toeta laenuriskide hindamist ning uuringutest on selgunud, et otsuste kahetsemist ongi enam ette tulnud väikelaenu ja lühiajaliste krediitoodete võtmisel (7%) (Rahandusministeerium, Faktum & Ariko 2010).

Uurimistulemusi kokku võttes võib märkida, et kuna inimeste igapäevaelus kasutatavate finantsteenuste osatähtsus on jätkamas kasvutrendi, muutub üha olulisemaks finantsteenuste müügieelse informatsiooni jagamine ja inimeste nõustamine. Selleks, et soodustada finantsteenuste vastutustundlikku pakkumist, keskendutakse programmi elluviimisel tegevussuundadele, mille tulemusena:

- 1) finantsteenuste pakkujad müüvad finantsteenuseid vastutustundlikult võttes arvesse klientide vajadusi ja võimalusi;
- 2) suureneb finantsteenuste läbipaistvus;
- 3) finantsteenuste pakkujad toetavad oma tegevuse kaudu klientide laenuriskide hindamist.

III EESMÄRK

FINANTSTEENUSEID PAKUTAKSE VASTUTUSTUNDLIKULT.

III eesmärgini jõudmise peamised tegevussuunad	Vastutaja	Võimalik rahastamise allikas	Sihtrühm
Finantsteenuste vastutustundlik pakkumine ja regulatsioon			
Finantsteenuste arusaadavuse parandamiseks ühtlustatakse lepingutingimustes kasutatavad põhimõisted.	Erialaliidud	Erialaliitude eelarve	Tööealised, Pensioniealised
Täiendatakse finantsteenuste lepingueelse nõustamise regulatsiooni (sh e-kanalites) Näiteks: täiendatakse investeerimisalase nõustamise regulatsiooni, lisatakse finantsteenuse lepingu algusesse lepingu olulisi tingimusi koondav selgitusleht, analüüsitakse finantsteenustega seotud reklaamiõigust ja vajadusel töhustatakse tarbijaprobleemide lahendamise süsteemi ning reklaamsõnumite sisu ja kvaliteedi järelevalvet, reguleeritakse kiir-laenu pakkujate	MKM	MKM ²⁹ ja RM eelarve või sõltuvalt meetme sisust kaasatavate osapoolte eelarved	Kooliealised, Tööealised, Pensioniealised

²⁹ Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium

tegevust.			
Kujundatakse miinimumnõuded finantsteenuste pakkumisega tegelevate isikute (panga või kindlustuse müügipersonal vms) teadmiste ja oskustele. Näiteks: analüüsitakse kehtivaid regulatsioone ja kaardistatakse probleemid.	RM	RM eelarve või sõltuvalt meetme sisust kaasatavate osapoolte eelarved	Koolialised, Tööalised, Pensionialised

III eesmärgi täitmise indikaatorid	Algtase 2011-2012	Sihttasand 2020	Andmete allikas
Finantsteenuste osutajate vastu esitatavate kaebuste arv.	572	Suureneb või väheneb ³⁰	Tarbija-kaitseameti statistika
Tarbijakaitseameti kontrollostude tulemused.	27 ettevõttes 27 rikkumist	Kontrollitud ettevõtete arvu ja rikkumiste arvu suhe ei suurene	Tarbija-kaitseameti uuring
Finantsteenuste kohta lepingueelse informatsiooni avaldamine - tarbijakrediit:			Tarbija-kaitseameti uuring ³¹
1. tarbijale anti lepingueelselt üle tarbijakrediidi teabeleht;	70%	90%	
2. pöörati tarbija tähelepanu makseraskustesse sattumise tagajärgedele;	7%	50%	
3. selgitati lepingu rikkumisega seotud tagajärgi;	9%	50%	
4. uuriti tarbija täiendavat nõustamisvajadust;	4%	25%	

³⁰ Eldab kaebuste sisulist analüüsi. Kaebuste arvu muutus (suureneb) peab väljendama Eesti elanike teadlikkuse kasvu oma õigustest ja kohustustest seoses finantsteenustest tõusetuvate vaidlustega. Arvu vähenemine peab aga väljendama finantsteenuste pakujate poolset finantsteenuste läbipaistvamaks muutmist.

³¹ Kordusuuringute sagedus vastavalt Tarbijakaitseameti turujärelevalve osakonna tööplaanile. Uuringud hõlmavad tulevikus lisaks tarbijakrediidile ka teisi finantsteenuseid (näiteks kindlustusteenus jms).

3. SEOSD TEISTE POLIITIKAVALDKONDADE, VALDKONNA ARENGUKAVADE, STRATEEGIATE JA PROGRAMMIDEGA

Vastavalt riigi strateegilise juhtimise süsteemi korrastamisele käsitletakse programmina konkreetse poliitika- ja tulemusvaldkonna eesmärgiga seotud tegevuskava, mis panustab teatud poliitika- ja tulemusvaldkonnas seatud sihi saavutamisse. Erinevate valdkondade tegevuste koondamisest saavutatav sünergia tagab ressursside kasutamise efektiivsuse parimal võimalikul viisil. Sellest tulenevalt on programmi elluviimise täpsemate tegevuste planeerimisel oluline arvestada mitmeid finantskirjaoskuse edendamist toetavate ja täna kehtivate valdkonna ja valitsemisala arengukavade, strateegiate ja programmide eesmäärke ja nendega seotud tegevuskavasid.

Finantspoliitika valdkond

Finantspoliitika üheks strateegiliseks eesmärgiks on konkurentsivõimelise ja usaldusväärse finantskeskkonna tagamine. Rahvastiku järjepidev vananemine muudab tulevikus üheks kõige olulisemaks sotsiaalkindlustuspoliitika alameesmärgiks eakatele inimestele piisava sissetuleku tagamise. Tööealise elanikkonna järjekindla kahanemise tulemusena vähenevad maksulaekumised panevad riigile ülesande suunata inimesi järjest rohkem süstemaatiliselt iseseisvalt oma pensionipõlve kindlustama. Rahaasjades iseseisvalt pikaajaliselt arukate otsuste tegemine eeldab inimestelt piisaval tasemel finantskirjaoskust, mistõttu finantspoliitika valdkonna üheks oluliseks alamtegevuseks on Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamine.

Tarbijapoliitika valdkond

Tarbijapoliitika eesmärgiks on tagada tarbijate kaitstuse kõrge tase. Tegevused on suunatud tarbijahariduse edendamisele ja ettevõtjate koolitamisele. Tarbijahariduse edendamisel juhindutakse Põhjamaade ja Eesti tarbijahariduse töögrupi raamdokumentidest - „Tarbija käitumise ja oskuste õpetamine - tarbijahariduse programm“³² ja Tarbijakaitseameti 2012-2016. aasta³³ programmist.

Finantsinspektsiooni 2011-2015. aasta³⁴ programmi eesmärgiks on samuti Eesti elanike finantsalase kirjaoskuse tõstmine, keskendudes tegevustele, mis toetavad finantstemaatika inimestele lähemale viimist ja pikemas perspektiivis inimeste finantstemaatikas teadlikumaks muutumist³⁵.

Hariduspoliitika valdkond

Haridus- ja Teadusministeerium on algatanud pikaajalise haridusstrateegia (Elukestva õppe strateegia 2020)³⁶ koostamise protsessi. Elukestva õppe strateegia eesmärgiks on kõigile Eesti inimestele nende

³² http://www.tka.riik.ee/public/PMD_02.03.11.pdf ja „Consumer Education: Policy Recommendations of the OECD'S Committee on Consumer Policy“ (<http://www.oecd.org/dataoecd/32/61/44110333.pdf>)

³³ <http://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CF4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.tka.riik.ee%2Fdoc.php%3F15714&ei=HuKjT8SwLPH04QTs5qyLCQ&usg=AFQjCNETmDeSWlejU2mEWaUxoQua2xLc9A&sig2=K7tzsEkNRvnoclM3w4OapQ>

³⁴ <http://www.fi.ee/?id=13481>

³⁵ <http://www.fi.ee/index.php?id=1889>

vajadustele ja võimetele vastavate õpivõimaluste loomine kogu elukaare jooksul, kujundades õppimisest inimese elulaadi osa – liikuda arengu- ja koostöökesksuse poole. Elukestva õppe strateegias pööratakse teadmiste kõrval rohkem tähelepanu oskustele ja hoiakutele. Finantskirjaoskuse edendamine on üks osa nimetatud eesmärgi saavutamiseks ja seda eelkõige ettevõtlikkusõppe, sh ettevõtlikkuspädevuse³⁷ edendamise kaudu. Gümnaasiumi riikliku õppekava rakendamisega 2013. aasta 1. septembrist peavad kõik gümnaasiumid pakkuma majandus- ja ettevõtlusõpet³⁸ valikainena, mistõttu üha olulisemaks muutub õpetajate täiendkoolituse ning vajalike tunnikavade ja õppematerjalide olemasolu tagamine. Õpetajakoolituste korraldamine finantsteemades ja õppematerjalide loomine, on ka üks finantskirjaoskuse programmi rakendusmeetmetest.

Eesti Euroopa Liidu poliitika 2011-2015³⁹

„Eesti Euroopa Liidu poliitika 2011-2015“ kohaselt on Euroopa Liidu ühtse finantsturu tugevus ja usaldusväärsus võtmetähtsusega stabiilse, kasvu soodustava majanduskeskkonna kujunemisel, mistõttu on oluline tegeleda muuhulgas ka finantssektoris kriisiennetuse ja –haldamise ühtset siseturgu toetavate meetmete väljatöötamise ja rakendamisega. Ühtse finantsturu tugevdamisel on järjest olulisemaks muutunud elanike finantskirjaoskuse edendamine, mis toetab Eesti elanike finantskirjaoskuse programmi rakendamise vajadust.

Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2011-2015⁴⁰

Konkurentsivõimeline majanduskeskkond: Ettevõtlikkuse edendamine. Ettevõtluse õpe ja suurem väärtustamine. Vabariigi Valitsuse tegevuskava üheks eesmärgiks on ettevõtlikkuse edendamine, millega seonduvalt soovitakse viia ettevõtlusõpe põhihariduse õppekavasse ning tagada 2013. aastaks kõigile mittemajanduseriala tudengitele oma õppekava raames ettevõtlusõppe. Selleks on planeeritud valikaine ainekava väljatöötamine. Käesolev programm toetab majandus- ja ettevõtlusõppe õpetamist selleks vajalike metoodiliste materjalide väljatöötamisega.

Haritud Eesti: Kaasaegsem ja kvaliteetsem üldharidus. Õpetajakutse väärtustamine, et õpetajateks saaksid parimad. Vabariigi Valitsuse tegevuskavas nimetatud õpetajatele kõrgetasemelise baas- ja täiendkoolituse võimaldamise eesmärgiga seondub Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programmi tegevussuund, mille kaudu korraldatakse õpetajatele täiendkoolitusi, sh luuakse metoodilisi juhendeid.

³⁶ <http://www.kogu.ee/osalised/eesti-hariduse-5-valjakutset/>

³⁷ Ettevõtlikkuspädevus uutes riiklikes õppekavades väljendab oskusi näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi, reageerida paindlikult muutustele ning võtta arukaid riske.

³⁸ <http://www.hm.ee/index.php?0511305>

³⁹ Selleks, et valitsuse tegevus Euroopa Liidus (EL) põhineks ühtsetel alustel, on alates liitumisest koostatud raamdokumente – Eesti EL-i poliitikat, milles määratakse kindlaks peamised põhimõtted, millest lähtudes valitsus oma tegevuseesmärke EL-is ellu viib. http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/euroopa/Eesti%20EL%20poliitika_EST.pdf

⁴⁰ <http://valitsus.ee/et/valitsus/tegevusprogramm>

Elukestva õppe ja töötute ümberõppe vahendite suurendamine. Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi üheks eesmärgiks on kaasata rohkem täiskasvanuid elukestvasse õppesse. Täiskasvanute elukestva õppe üheks oluliseks teemaks on muuhulgas ka finantsalased teadmised.

Finantskirjaoskuse valdkonna edendamise vajadust rõhutavad ka Euroopa Komisjon ja OECD.

Euroopa Komisjon⁴¹

Euroopa Komisjoni finantsalase tarbijahariduse ekspertgrupi kohtumisel 2008. aasta oktoobris rõhutati finantsalase tarbijahariduse töö riikliku koordineerituse olulisust ning toodi välja riikliku programmi loomise vajadus. Uutes Euroopa finantsjärelevalveasutuste määrustes sätestatakse muuhulgas ühe olulise finantsjärelevalvelise kohustusena tarbijate huvide kaitsmine ja finantsalane harimine. EBA (*European Banking Authority*), EIOPA (*European Insurance and Occupational Pensions Authority*) ja ESMA⁴² (*European Securities Market Authority*) määruste artiklis 9 märgitakse: „Järelevalve peab võtma koordineeriva rolli edendamaks tarbijale suunatud teenuste ja toodete pakkumise läbipaistvust, selgust ja ausust. Oma rolli täitmisel abistab järelevalve liikmesriikide pädevaid asutusi finantskirjaoskuse ja -hariduse edendamisel ning kogub, analüüsib ja avalikustab teavet tarbijatrendidest.”

Roheline raamat „Jaefinantsteenused ühtsel turul“⁴³

Valitsus kiitis 2007. a 28. juunil heaks Eesti seisukohad Euroopa Liidu finantsteenuste jaeturu poliitika kava kohta. Rohelises raamatus „Jaefinantsteenused ühtsel turul“ on sätestatud tarbijate finantsalase teadlikkuse tõstmise vajadus. Rohelises raamatu kohaselt saavad tarbijad ühtsest turust enim kasu siis, kui neil on iseseisvalt otsustamiseks ühe tingimusena head finantsalased teadmised. Kui tarbijate teadlikkus on tõusnud, on nad tõenäoliselt enesekindlamad oma vajaduste rahuldamiseks parimate lahenduste otsimisel. See omakorda ergutab konkurentsi ja soodustab finantsturgude paremat toimimist. Rohelises raamatus sätestatu kohaselt on finantsalaste teadmiste taseme tõstmiseks kõikides liikmesriikides vajalikud kooskõlastatud meetmed riiklikul ja Euroopa tasandil.

OECD⁴⁴

OECD algatas rahvusvahelise koostöö finantshariduse programmide vahel 2003. aastal. Üheks OECD sõnumiks on olnud riiklikul tasemel koordineeritud finantshariduslike programmide ja strateegiate loomine. 2012. a 1. juuli seisuga osales OECD Rahvusvahelise Finantsalase Tarbijahariduse Võrgustiku (*International Network on Financial Education*) töös rohkem kui 200 asutust 97 riigist.

⁴¹ http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/egfe_1report_en.pdf ja <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/12/491>

⁴² <http://www.esma.europa.eu/popup2.php?id=7331>

⁴³ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2008-0261&language=ET&ring=A6-2008-0187>

⁴⁴ www.financial-education.org

4. PROGRAMMI RAKENDAMINE JA RAHASTAMINE

Programmi tulemuslikumaks rakendamiseks on kokkulepitud programmi elluviimise juhtimise põhimõtetes, kaasatud osapoolte vastutusvaldkondades ja rahastamise üldpõhimõtetes.

Programmi juhtkomisjon

Rahandusministri kinnitatava programmi rakendamiseks moodustatakse programmi juhtkomisjon (edaspidi *juhtkomisjon*), mille liikmed nimetab rahandusminister. Juhtkomisjoni kutsub kokku ja selle tööd juhib Rahandusministeeriumi esindaja. Juhtkomisjoni liikmeteks on esindajad Finantsinspeksioonist, Tarbijakaitseametist, Haridus- ja Teadusministeeriumist, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumist ning Sotsiaalministeeriumist. Juhtkomisjoni peamiseks ülesandeks on programmi elluviimise aastase tegevuskava (sh eelarvelised vahendid) heakskiitmine. Juhtkomisjon koguneb kuni 2 korda aastas.

Programmi rakenduskomisjon

Programmi rakenduskomisjoni (edaspidi *rakenduskomisjon*) ülesandeks on programmi elluviimise koordineerimine ja juhtkomisjonile vajalike materjalide ettevalmistamine sh programmi tegevuskava koostamine, kavandatavate tegevuste jaoks vajalike ressursside ning rahastamisallikate kaardistamine. Rakenduskomisjoni tööd juhib Finantsinspeksiooni esindaja. Rakenduskomisjoni liikmeteks on esindajad Haridus- ja Teadusministeeriumist, Rahandusministeeriumist, Majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumist, Sotsiaalministeeriumist, Eesti Pangast, Pangaliidust, Tarbijakaitseametist, Eesti Kaubandus- ja Tööstuskojast, finantssektoris tegutsevatest erialaliitudest. Rakenduskomisjon koguneb 1 kord kvartalis või vastavalt vajadusele.

Programmi tegevuskava ja rahastamise planeerimisel lähtutakse programmi eesmärkideni jõudmise peamistest tegevussuundadest. Programmi rakendamise kulud planeeritakse katta iga asjaomase ministeeriumi (Haridus- ja Teadusministeeriumi, Rahandusministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi), tegevuskava põhiselt kaasatud organisatsioonide eelarvelistest vahenditest ja võimalusel ka Euroopa Liidu struktuurifondide vahenditest. Tegevused ja nende finantseerimine ministeeriumide eelarvelistest vahenditest seotakse iga ministeeriumi haldusalasse kuuluva vastutusvaldkonna ja sellega seotud põhitegevustega. Näiteks Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvelised vahendid kaasatakse õppekavadega seotud õppematerjalide loomise tegevustesse, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi eelarvelised vahendid kaasatakse tarbija õiguste ja kohustuste parema mõistmise edendamise seotud teavitustegevustesse eelkõige Tarbijakaitseameti tegevuse ja vabatahtlike tarbijaorganisatsioonide tegevuste toetamise kaudu, jne. Erasektor kaasatakse programmi rahastamisse projektipõhiselt iga-aastase tegevuskava koostamise raames.